

І. С. Гаврилюк (Суми)

УДК 82.091:82-145:81'373.2

КРАСУНЯ ТА ЧУДОВИСЬКО АБО ОПОЗИЦІЯ “ПРЕКРАСНЕ” – “ПОТВОРНЕ” В ПОЕТОНІМОСФЕРІ

Реферат. У статті проаналізовано опозиційну побудову поетонімосфери художнього твору. Йдеться зокрема про опозицію “прекрасне” – “потворне” та втілення цих естетичних категорій в поетонімах кількох творів літератури.

Ключові слова: ім'я, поетонім, поетонімосфера, прекрасне / потворне.

Виходячи з положення, що поетонімосфера – це водночас система і структура, можемо стверджувати, що її компоненти знаходяться у певних відношеннях один щодо іншого. Цілком логічно, що ці відношення можуть бути різного характеру, являти собою різного роду опозиції, що є підструктурами поетонімосфери. На нашу думку, цілком виправдане дослідження поетонімосфери художнього твору з точки зору міжонімних зв'язків, які, власне, і утворюють поетонімосферу.

Будь-яка опозиція виникає на підставі чогось – за певною ознакою чи відсутністю ознаки, певною характеристикою чи властивістю. Слід зазначити, що “імена літературних персонажів можна найкраще описати як елементи, які розкривають колажі численних значень і функцій, важливих на різних рівнях тексту <...> форма і зміст імені можуть виражати суттєві характеристики названої особи на денотативному та конотативному рівнях” [2, с. 4]. Метою даної статті є проаналізувати реалізацію опозиції “прекрасне” – “потворне” в межах поетонімосфери кількох художніх творів.

Актуальність дослідження зумовлена все більшим інтересом лінгвістів до можливостей власної назви у художньому тексті, опозиційної побудови поетонімосфери. Проте проблема протиставлення прекрасного і потворного у поетонімосфері художнього твору не була достатньо висвітлена в науковій літературі. Існували спроби вивчити питання з точки зору психології. Серед мовознавців, які цікавилися даним питанням, – Івон Бертілз (праця присвячена власній назві у дитячій літературі), Віллі Ван Лангендонк (дослідження зв'язку власної назви та фізичної зовнішності). Проте у більшості праць, присвячених питанню оніма, знаходимо твердження, що насправді ім'я не може говорити ні про зовнішність, ні про характер (Клаас Віллемз та ін.). Однак входячи до системи онімів художнього твору, власна назва набуває нових пластів значення, тому може функціонувати на зовсім іншому рівні.

Історія про красуню та чудовисько існувала в багатьох різних інтерпретаціях, проте персонажі, як правило, залишалися незмінними – дитині краще сприймати казку без зайвих нашарувань значення, які може вносити власна назва. Пізніші літературні твори, авторського походження, втілюють концепт краси / потворності в антропоетонімі. Чудовисько не обов'язково стане принцем; влітається потужний психологічний вплив – персонаж розглядається не тільки з точки зору зовнішності, а і з точки зору внутрішнього світу. Важливу роль у цій опозиції відіграє міжонімний зв'язок, який підсилює саму опозицію, антагонізм.

Розглянемо це явище на прикладі кількох літературних творів.

У «Соборі Паризької Богоматері» Віктора Гюго паралель з давньою казкою простежується чітко: красуня – Есмеральда, а чудовисько – Квазімодо. Француженки насміхалися з чудернацького імені циганки, яке насправді іспанського походження і означає «смарагд». Протилежністю до краси Есмеральди виступає потворність Квазімодо, походження імені якого автор сам обґрунтовує у другому розділі четвертої книги: «Він охрестив свою прийомну дитину *Квазімодо*. Чи він хотів таким чином зазначити день, коли його знайшов, чи хотів цим іменем охарактеризувати, до якої міри бідолашне створіння було недосконалим і ледве схожим на людину. Насправді Квазімодо, горбатий, одноокий, кривий був лише *подібним до людини*». (Квазімодо – майже людина).

Проте не можна ігнорувати інших міжонімних зв'язків, без яких не розкрилася б вся суть цієї опозиції. Протилежністю до повторності Квазімодо є краса його суперника – Феба:

“– Феб, – сказала вона упівголоса. Потім, повернувшись до поета:

– Феб, що це означає? <...>

– Це латинське слово, яке означає *сонце*.

– Сонце! – повторила вона.

– Це ім'я дуже красивого лучника, який був богом, – додав Гренгуар”.

Гюго кілька разів замість імені Феба використовує перифраз *le beau capitain* – прекрасний капітан.

Наречена Феба – Флер де Ліс – дослівно: квітка лілії. Лілія – дуже давній символ, що використовується у геральдиці багатьох країн та династій. У християнстві лілія-символ чистоти і невинності. Зокрема так зображено героїню в романі: “Чи бачили ви обличчя привітніше і веселіше, ніж у вашої нареченої? Чи є хтось біліший? Чи ці руки не досконалі? А ця божественна лебедина шия!”

Як це не парадоксально, Гюго творить “потворну красу”, адже в опозиції до фізично досконалого Феба чи нібито високо духовного Фроло, каліка Квазімодо опиняється набагато вищим, людянішим.

Водночас лінгвісти, які досліджували роман в контексті захоплення Гюго алхімією, стверджують про те, що «Собор Паризької Богоматері» може являти собою свого роду акт пошуку філософського каменя. Якщо Есмеральда – смарагд (про що говорить її ім'я), то Квазімодо – філософський камінь (“Я щось жахливе, ні людина, ні тварина, я не знаю хто я, твердий вальок на ногах, я безформний камінь”), Феб – мертво золото, а Фроло – божевільне золото (франц. анаграма *Frollo* – *l'or fol*) [1, с. 200-202].

Сам по собі поетонім роману може ввести в оману, лише через міжонімний зв'язок розкривається категорія прекрасного чи потворного.

Якщо Гюго творить прекрасну потвору, то Е. Т. А. Гофман у казці «Крихітка Цахес на ім'я Циннобер» творить потворного красеня. Крихітка Цахес, чию потворність можуть бачити тільки люди мистецтва, для простих філістерів видається якщо не красенем, то нормальним, успішним юнаком. *Zach* із німецької означає *зажер-*

ливий, жадібний. Внутрішня сутність власної назви розкривається через контекст. Читач переконується у таких рисах персонажа, спостерігаючи, як той все вище видається драбиною влади. Та навіть процес поглинання їжі Цахесом багато про що говорить: "Zinnober hatte sich dicht an den Fursten geschoben und schmatzte, die Lerche verzehrend, vor Gier und Appetit" – "Циннобер перехилився через князя і, пожираючи жайворонка, заплямкав від жадібності й апетиту". Zinnober – не що інше, як характеристика зовнішності – його рудого волосся, в якому і знаходилася уся магічна сила Крихітки Цахеса. (З німецької Zinnober – кіновар. Може також мати значення *нісенітниця*).

Якщо Крихітка Цахес – чудовисько, то красуня – Кандіда. Поетонім вказує на щирість, частково довірливість, з якою вона прихилилася до маленької потворки (з латині *candidus* – світлий, усміхнений, прямий; англ. *candid* – відвертий, щиросердий, *застаріле* білий). Ім'я Кандіда вжито в казці 75 разів, 18 з них воно супроводжується епітетом *прекрасна* та синонімами (мила, гарненька, чарівна тощо).

Важко ігнорувати той факт, що антропоетоніми казки – не пересічні німецькі імена, а власні назви, що говорять самі за себе (за умов пильного аналізу): географ Птолемей Філадельфус, князь Деметрій, доктор Проспер Альпанус, рефендарій Пульхер, барон Претекстатус фон Мондшайн тощо.

Слід зауважити, що ім'я феї, причетної до цієї історії – Розабельверде (Розеншон, Розенгрюншон), похідне від назви квітки. В усіх трьох творах, які ми розглядаємо, простежується тенденція давати гарній жінці ім'я квітки (Флер де Ліс, Розабельверде, Маргерит – мати Доріана Грея). Таким чином сприйняття зорового образу персонажа зумовлюється не лише авторським описом, а й значною мірою через поетонім, що накопичує в собі уявлення людей про квітку, а часто й міфологічне, релігійне сприйняття цієї рослини.

Досліджуючи гендерний аспект питання, виявляємо те, що переважно головною чеснотою жінки вважалася краса, яка відображалася у імені. Поетоніми на позначення персонажів чоловічої статі складніші, містять не стільки характеристику зовнішнього, скільки внутрішнього, прихованого, контекстуального.

Саме такі складнощі являють собою поетоніми роману «Портрет Доріана Грея» Оскара Вайльда. Це роман про прекрасне і його потворну сторону. Прекрасний чи потворний Доріан Грей? Щодо імені персонажа точаться постійні суперечки. Ті, хто шукають гомосексуальних мотивів у романі, схильні вважати, що “Доріан” походить від назви племені, завдяки якому “грецьке кохання” поширилося Європою, а Грей – ім’я коханця Вайльда. Представники психолінгвістики вбачають в імені “Доріан” конфліктність, внутрішню боротьбу, а в прізвищі “Грей” – сірий колір (англ. grey, gray – сірий). З точки зору моралі, сірий – не білий і не чорний, ніякий. Вчинки Доріана не можуть мати однозначної оцінки. Фізично Доріан зберігає свої “rose-red youth and rose-white boyhood” – “червону троянду молодості, білу троянду юності”, проте гниє зсередини. Повертаючись до теми імен-квітів, мусимо зазначити, що Лорд Генрі називає Доріана Адонісом, Нарцисом. Адоніс – давній бог краси і пристрасті. Проте цікавіший у даному контексті онім Нарцис. Усім відомий міф про юнака, котрий знехтував коханням німфи Ехо, за що був покараний тим, що закохався у власне відображення у воді. Боячись порушити таку красу, Нарцис помирає від спраги. Так само Доріана зачарував власний портрет, так само він зневажив кохання Сібіл Вейн. Тому сам лише поетонім Нарцис здатен розповісти нам усю історію Доріана Грея.

Сібіл Вейн називає Доріана Prince Charming – Прекрасний принц – як персонажа відомих казок про Білосніжку, Сплячу Красуню, Попелюшку, проте згодом розуміємо, що це лише плід уяви закоханої дівчини, таке ім’я в контексті твору звучить скоріше як їдка іронія. Прекрасний принц рятував героїню казки, а в романі цей принц довів Сібіл до загибелі.

Близький товариш і вчитель Доріана Грея – Лорд Генрі. Подекуди автор використовує в ролі апелювання зменшувальне *Гаррі*. *Лорд Гаррі* англійською – синонім диявола. Є щонайменше дві версії походження фразеологізму: від імені Генрі VIII, відомого своєю жорстокістю, та від дієслова *harry* – мучити, руйнувати, залякувати.

Але якщо в романі є прекрасне чудовисько і не одне, то де ж красуня? Як висловився Лорд Генрі, “жінки – це декоративна стаття”. Насправді героїні роману – скоріше слабкі істоти, слабкі, але пре-

красні. Проте Вайльд не передає красу через посередництво оніма. Так, ім'я Сібіл Вейн доцільно розкласти на дві частини: Сібіл – як Сивілла, пророчиця – бо вона по-своєму визначає подальше життя Доріана; і Вейн (Vane) співзвучне англійському vain – марнота, що може вказувати на її змарноване, втрачене життя.

Отже, проаналізувавши поетонімосфери кількох художніх творів можемо прийти до наступних висновків: 1) категорії естетики "прекрасне" і "потворне" знаходять своє відображення в онімному просторі художнього твору у вигляді опозиції; 2) власна назва може містити в собі характеристику фізичної чи духовної природи персонажа, виражену прямим чином (Квазімодо, Цахес) та опосередковано (Нарцис, Флер де Ліс – через міфологію, релігію); 3) персонажі жіночої статі переважно названі онімами, які передають їх фізичну красу, що пов'язано із цінностями, які побутують у суспільстві. Дану тему не можна вважати вичерпаною, оскільки матеріал дослідження обмежений, а дані висновки потребують верифікації на матеріалі інших художніх творів

ЛІТЕРАТУРА

1. Augier, Denis M. L'Or et l'émeraude: sur la signification alchimique de Quelques Personnages de Notre-Dame de Paris // The Romantic Review. – vol. 98. – № 2. – p. 199 – 206
2. Bertills Yvonne. Beyond identification. Proper names in children's literature. – Ebo Akademi University Press. – 280 p.
3. Gillespie Michael Patrick. "What's in a name?" Representing The Picture of Dorian Gray // Irishness and (Post)modernism. – Lewisburg: Bucknell University Press, 1994. – 229 p.
4. Langendonck, Willy van. Theory and typology of proper names. – Berlin, 2007. – 383 p.
5. Willems Klaas. Form, meaning, and reference in natural language: a phenomenological account of proper names // Onoma. – 2000. – № 35. – p. 85 – 119

Гаврилюк И. С.

КРАСАВИЦА И ЧУДОВИЩЕ ИЛИ ОППОЗИЦИЯ "ПРЕКРАСНОЕ" – "БЕЗОБРАЗНОЕ" В ПОЭТОНИМОСФЕРЕ.

В статье проанализировано оппозиционное построение поэтонимосферы художественного произведения. В особенности

речь идет об оппозиции “прекрасное” – “безобразное” и воплощении этих эстетических категорий в поэтонимах нескольких произведений литературы (Востоchnoукраинский лингвистический сборник. – Вып. 14, 2012, с. 42-48).

Ключевые слова: *имя, поэтоним, поэтонимосфера, прекрасное / безобразное.*

Навгулюк І. С.

**THE BEAUTY AND THE BEAST OR THE OPPOSITION
“BEAUTIFUL” – “UGLY” IN POETONYMOSPHERE.**

The article analyses the oppositional structure of poetonymosphere in fiction. It particularly deals with the opposition “beautiful” – “ugly” and embodiment of these aesthetic categories in poetonyms of several literary works (East-Ukrainian linguistic collection. – Ed. № 14, 2012, p. 42-48).

Key words: *name, poetonym, poetonymosphere, beautiful / ugly.*